

Makale Bilgisi: Şanda, M. N. (2023). Osmanlı Devleti'nde Vakıf- Toplum İlişkileri ve Aşiretler. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, ss.343-360.	Article Info: Şanda, M. N. (2023). Foundation- Society Relations and Tribes in the Ottoman Empire. DEU Journal of Humanities, Volume:10, Issue:2, pp. 343-360.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 16.06.2023	Date Submitted: 16.06.2023
Kabul Edildiği Tarih: 01.09.2023	Date Accepted: 01.09.2023

OSMANLI DEVLETİ'NDE VAKIF- TOPLUM İLİŞKİLERİ VE AŞİRETLER

Mehmet Nuri Şanda *

ÖZ

Bu çalışmada vakıfların ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi, İslam hukukunda ve Osmanlı Devleti'nde vakıfların yeri, aşiret mensuplarının kurduğu vakıflar, aşiretlerin bağlı oldukları vakıflar, vakıf arazilerinin işletme hakkının aşiretlere verilmesi ve aşiretlerin vakıf mallarına verdikleri zararlar hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Vakıf, insanların mallarını ve mülklerini Allah yolunda harcamak istemesi, muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara yardımcı olmak gayesiyle kurulmuştur. Türk-İslam devletlerinde vakıflar, toplumsal yaşamı düzenleyen, dayanışmayı ve yardımlaşmayı artıran kurumlardır. Vakıflar, Osmanlı Devleti'nin dört bir yanına yayılmıştır. Kuruldukları yerlerde eğitim, bayındırlık, şehircilik ve dini faaliyetlerin idare edilmesinde temel faktör olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Osmanlı ülkesinde vakıflar vasıtasıyla birçok mescit, camii, kütüphane, medrese, hastane, imarethane, misafirhane, han, hamam, sebil, çeşme, mezarlık, suyolu ve yol inşa edilerek insanların hizmetine sunulmuştur. Osmanlı Devleti'nde ve diğer Türk-İslam devletlerinde vakıflar sadece insanların ihtiyaçları için kurulmamış, hayvanların karınlarının doyurulması ve bakımlarının yapılması gibi amaçlarla da kurulmuştur.

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma yöntemi, örnekleme yöntemi ve doküman-içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Literatürde vakıflar hakkında bazı tez ve araştırmaların yapılmış olduğu görülse de bu araştırmalarda önemli bazı arşiv belgelerinin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu arşiv belgelerinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, toplum, vakıf, aşiret.

* Doktor, mns2133@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3800-6996.

**FOUNDATION - SOCIETY RELATIONS AND TRIBES IN
THE OTTOMAN EMPIRE**

ABSTRACT

In this study, information about the born of foundations, their historical development, the place of foundations in Islamic law and the Ottoman Empire, foundations established by tribal members, the foundations of which the tribes are the members, giving the operational rights of the lands of the foundations to the tribes and the damage caused by the tribes to the foundations' properties are included.

The foundations have been emerged as a result of people's desire to spend their goods and properties in the way of Allah, to meet the needs of poor people and to help these people. The foundations in the Turkish-Islamic states are the institutions that organize social life and increase collaboration and cooperation. The foundations have spread across the Ottoman Empire. They have been the main factor to manage education, public work, urbanisation and religious activities in the places they were founded. In the Ottoman Empire, numerous masjids, mosque, library, madrasah, hospital, prayer house, guest house, inns, hammam, public fountain, well, cemetery, aqueduct and road construction were presented to the service of people via foundations. Foundations in the Ottoman Empire and other Turkish-Islamic states were founded not only to meet the need of people but also to feed and take care of the animals.

In the research, the historical research method, sampling method and document-content analysis technique in the qualitative research methods have been used. Although in the literature some academical dissertations and studies have been conducted about foundations, it has been pointed out that some important archival documents have not been used in those studies. These archive documents have been believed to contribute to the field.

Keywords: Ottoman Empire, society, foundation, tribe.

1. GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca toplumun ve bireylerin birçok ihtiyacını karşılayan vakıf müessesesinin ilk olarak ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım bilim adamı vakıf müessesesini Budist viharalarına dayandırırken, bir kısım da Hitit, Roma ve Yunanlılara dayandırmaktadır (Yediyıldız, 2012, s. 475). İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde, Hititler dönemine ait M.Ö. 1280-1290 tarihli bir vakfiye bulunmaktadır (Kunter, 1939, s. 117).

Vakıf, Arapça kökenli bir kelimedir. Sözlükte durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelen bu sözcük, terim olarak da "bir mülkün sahibi tarafından dini, sosyal ve hayrî bir amaç doğrultusunda ebediyen tahsis edilmesi" şeklinde ifade edilebilir (Yediyıldız, 2012, s. 475). Modern anlamda vakfi tanımlamak gerekirse vakıf, "para ve malların işletilmesi gibi önemli bir esasî fiile geçiren, servetlerin işleme ve verimsiz kalmalarına izin vermeyen bir teşebbüstür" (Berki, 1969, s. 1).

Vakıfların işleyişinde yapılan değişiklikleri ifade etmek için “Tağyir” kelimesi kullanılmıştır. Tağyir, “değiştirme, çevirme, başkalaştırma, dönüştürme ve tahrif etme” gibi anlamlara da gelmektedir (Beyaztaş, 2016, s. 40). Malını veya mülkünü vakfeden kişi için “vâkif”, vakfedilen mal için de “mahal-i vakf” veya “mevkûf” tabirleri kullanılmıştır (Bilmen, 2013, s. 284).

Bugünkü geniş devlet kavramına göre, kamu hizmeti alanında olan birçok uygulama ve sosyal yardımlaşma Osmanlı Devleti zamanında vakıflar tarafından yerine getirilmekte idi. Yollar, köprüler, çeşmeler gibi bayındırlık ve belediye hizmetleri, hastaneler ve fakirlere yardım gibi sosyal yardımlaşma işleri, medreseler, mektepler, kütüphaneler ve müderris maaşlarının ödenmesi, öğrencilerin masraflarının karşılanması gibi eğitim faaliyetleri genellikle bu kurumlar tarafından karşılanmakta idi (Köprülü, 2005, ss. 261-263).

Osmanlı Devleti’nde başta padişahlar olmak üzere devrin büyük devlet adamları, padişah eşleri ve kızları, devrin zenginleri tarafından birçok vakıf kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nde vakıf teşkilatının temelleri Orhan Gazi zamanında atılmıştır. Orhan Gazi, kadı yetiştirmek amacıyla İznik’te bir medrese kurmuş ve bu medresenin giderlerini karşılamak için de tasarrufundaki birçok araziye bu medreseye vakfetmiştir. Onunla başlayan “*selâtin vakıfları*” geleneği diğer Osmanlı padişahları tarafından da geliştirilerek devam etmiştir. Sonraki yıllarda bu durum adeta bir yarışa dönüşmüştür. Bu yarışa devlet adamlarının, Osmanlı ileri gelenlerinin ve halkın katılmasıyla imparatorluk toprakları kısa sürede vakıf eserleri ile dolmuş ve devletin yerine getirmesi gereken birçok hizmet yüzyıllar boyunca bu kurumlar tarafından yerine getirilmiştir (Gülsoy, 2012, s. 22).

Osmanlı Devleti’nde vakıfların kurulması belli kural ve esaslara göre gerçekleşmiştir. Bu kural ve esaslar kısaca şunlardır. Vakfedilen mülkün vakıf şartlarına sahip olması, vakfedenin hür ve akıl-ı baliğ olması gerekmektedir. Bu özellikleri taşıyan kişi, kuracağı vakfın, vakfiyesini hazırladıktan sonra mütevelliyeye başvururdu (Çiftçi, 2004, s. 80). Ardından da kadıya giderek müracaatta bulunurdu. Vakfiyede, kurulan vakfın amacı ve çalışma usulleri ayrıntılı bir şekilde anlatılırdı. Kadı, kurulmak istenen vakfın gerekli şartları taşıyıp taşımadığını tespit ettikten sonra kurulması yönünde karar verirse kurucu, vakfın mütevellisiyle birlikte kadıyı ziyaret eder ve vakfiyede yer alan maddeleri açık bir şekilde tekrar kadıya okurdu (Yediyıldız, 2003, s. 4). Vakfiyedeki maddeler kurulacak vakfın amacını, nasıl idare edileceğini, sermaye miktarını, vakıf gelirlerinin kimlere ve nerelere hangi şartlarda harcanacağını, mütevellinin kim olacağını ve vakıf bünyesinde çalışacak görevlilerin alacakları ücret miktarını kapsardı. Vakfın işleyiş usulleri belirlendikten sonra kadı kurulacak vakfın faydalı olacağına kanaat getirirse vakfın kurulmasına karar verir ve vakfiyeyi mühürleyerek ilgililere teslim ederdi (Gökbilgin, 1977, s. 92).

Vakfiye tescil edilirken güvenilir bazı kişiler de bu duruma şahitlik ederdi. Bu şahitlerin isim ve unvanları Şühudü’l-hal olarak belgelerin sonuna

yazılırdı. Vakfın kuruluşu bittikten sonra idaresi bir mütevelliyeye bırakılırdı. Mütevellî, vakfî şer'î kurallara ve vakfiye şartlarına göre idare ederdi. Vakıf personelinin ücretlerinin ödenmesinden, paranın harcama birimlerine aktarılmasından, vakıf paralarının borç verilmesi ve bu borçların tahsil edilmesinden mütevellî sorumluydu. Mütevellî, vakfa ait paraları borç olarak verirken dikkatli davranırdı. Borç almak isteyen kişilerin yeterli teminata sahip olup olmadıklarını araştırır ve eğer yeterli teminata sahiplerse bu kişilere borç verirdi. Şahıslara verilen borç, geri alınamazsa borçlu hakkında gerekli hukuki işlemleri yine mütevellî başlatırdı (Çiftçi, 2004, s. 83).

Vakıf müessesesi, Osmanlı Devleti'nde düşünce ve uygulamada gelişmiştir. Bu durum Osmanlı şehirlerinin gelişmesine, günlük hayatta insanlar arasında dayanışmanın artmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler vakıfları “yardım sandığı” hüviyetinden çıkararak ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve siyasi hayatın vazgeçilmez kurumları haline getirmiştir (Gülsoy, 2012, s. 21). Vakıfların ülke sınırları içinde yaygınlaşmasıyla birlikte farklı vakıf türleri de ortaya çıkmıştır. Genel olarak vakıfları şu şekilde gruplamak mümkündür:

- a. Mülkiyeti Bakımında Vakıflar: Bu vakıf türü kendi içinde sahih ve gayri sahih vakıflar olarak ikiye ayrılır. Sahih vakıflar, mülk arazi veya gayrimenkul malları bünyesinde barındıran vakıflardır. Gayri sahih vakıflara “irsâdî vakıflar” yahut “tahsisat kabilinden vakıflar” da denilmektedir. Vakfın bu çeşidinde vakfedilen malda mülk olma özelliği bulunmadığı ve bu yüzden gerçek anlamda vakıf sayılmadığı için buna gayri sahih vakıf denilmiştir (Günay, 2012, s. 478).
- b. Mahiyeti Bakımından Vakıflar: Bu vakıf türü kendi içinde hayrî ve zürri vakıflar olarak ikiye ayrılır. Hayrî vakıflar, doğrudan doğruya hayır amacıyla kurulan vakıflardır. Zürri vakıflar ise herhangi bir hayır şartı olmayıp, gelirlerinin tamamı vakfın evlat veya torunlarına tahsis edilen vakıflardır (Günay, 2012, s. 478).
- c. İdaresi Bakımından Vakıflar: Bu vakıf türü kendi içinde mazbut ve gayri mazbut vakıflar olarak ikiye ayrılır. Mazbut vakıflar, doğrudan devlet tarafından idare edilen vakıflardır. Gayri mazbut vakıflar ise kendi içinde mülhak ve müstesna vakıflar olarak ikiye ayrılır. Müstesna vakıflar da avarız, eizze, guzat olarak üçe ayrılırken mülhak vakıfları da cemaat vakıfları, mütevellîliği vakfın ferilerine şart edilmiş vakıflar ve sanat sahiplerine mahsus vakıflar olarak üçe ayrılır (Şahin, 1986, s. 239).
- d. İcara Verilme Şekli Bakımından Vakıflar: Bu vakıf türü de icar-ı vahideli vakıflar, icareteynli vakıflar, icare-i vahide-i kademeli vakıflar, mukataalı vakıflar olmak üzere dörde ayrılır (Şahin, 1986, s. 240).

2. Vakıf - Toplum İlişkilerinde Aşiretlerin Yeri

Arapçadaki “El-Aşîra” sözcüğünden türeyen aşiret kelimesi, Şemseddin Sami tarafından kaleme alınan Kamûs-ı Türkî de “Bir asıldan olup birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen bedevîler halkı, oymağı ve kabilesi” şeklinde

tanımlanmıştır (Şemseddin Sami, R.1317-M.1901, s. 938). Aşiret sözcüğü, Osmanlı Devleti'nde boylardan küçük cemaatlerden büyük sosyal teşekküller için de kullanılmıştır (Halaçoğlu, 1991, s. 9). Doğrudan aşiret reisleri, oğulları ve kızları tarafından kurulan vakıflar olduğu gibi aşirete mensup kanaat önderleri ve ileri gelenler tarafından da vakıflar kurulmuştur. Daha çok konargöçer olan aşiretler farklı tarihlerde çeşitli bölgelerdeki vakıf arazilerine yerleştirilmişlerdir. Aşiretlerin vakıf arazilerine yerleştirilmesinde farklı amaçlar hedeflenmiştir. Bu hedeflerden biri de konargöçer durumda olup yerleşiklere ve ekinlerine zarar veren aşiret unsurlarının kontrol altına alınmak istenmesidir.

Mekke ve Medine gibi önemli şehirleri bünyesinde barındıran Haremeyn-i Şerifeyn bölgesi İslam devletleri ve Müslümanlar için oldukça önemlidir. Bu bölgeye hâkim olmak İslam devletleri arasında bir saygı ve itibar aracı olarak görülmüştür. Haremeyn-i Şerifeyn'e hizmet etmek dört halifeden itibaren Müslüman devlet adamları nezdinde Peygamber'e ve kutsallara hizmet etmek şeklinde görülmüştür. Bu sebepten dolayı Osmanlı padişahları ve ileri gelenleri de Haremeyn-i Şerifeyn'e birçok hizmet götürmüş ve bu hizmetlerin uzun süreli olması için vakıflar kurmuştur. Kurulan Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarına aşiretlerinde katkıda bulunduğu bilinmektedir. Örneğin, Urfa'da Suriçi semtinde Haremeyn'e vakfedilmiş mülkler arasında Milli Aşireti'ne mensup Ali'ye ait bir hane de bulunmaktadır. Bu hanede oturanlardan vakıf için yıllık 12 kuruş kira bedeli tahsil edilmiştir (Turgut, 2013, s. 117). Haremeyn-i Şerifeyn Vakfı'na Urfa'dan 1846 yılında mülklerdeki kiralar da dâhil olmak üzere 4.757 kuruş, 1857 yılında ise, 7.441 kuruş hâsılat sağlanmıştır (Taş, 2013, s. 328).

2.1.Aşiret Mensupları Tarafından Kurulan Vakıflar

Aşiretlerin mali destek sunduğu vakıflar olduğu gibi bizzat kuruluşlarında etkili oldukları vakıflar da mevcuttur. Bunlara Cihanzade, Turgutoğlu, Rişvan ve Şeyhanlı aşiretleri tarafından kurulan vakıflar örnek gösterilebilir.

2.1.1.Cihanzâdelerin Kurduğu Vakıflar

Batı Anadolu bölgesine yerleşmiş olan Türk aşiretlerinin reisi Mehmet Ağa, 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın gerçekleştirdiği Rodos seferine yanındaki 250 adamıyla birlikte katılmıştır (Gümüş, 2022, ss. 46-67). Sefer dönüşünde Mehmet Ağa'nın bir oğlu olmuş ve Kanuni Sultan Süleyman'dan oğluna bir isim koymasını istemiştir. Rivayete göre Kanuni'de bu çocuğa "Cihan" adını koymuş ve Aydın çevresindeki Koçarlı Ovası ile Çine arasındaki bölgeyi bu aşiret reisine yurtluk olarak vermiştir. Ayrıca Kanuni, aşiret mensuplarının Sobuca'ya yerleşmesini istemiştir. Sobuca'ya yerleşen aşiret mensupları tarımla uğraşarak zenginleşmişlerdir (Arel, 1993, s. 189). Cihanzâde ailesi tarafından kurulmuş birçok vakıf bulunmaktadır. Bu vakıflardan ilkinin Nisan 1737 tarihinde Hacı Mehmet Ağa tarafından kurulduğu bilinmektedir. Bu vakıf bünyesinde üç mahzen, dört ev, bir han,

kırk bir dönüm bağ, bin yedi yüz yetmiş sekiz dönüm arazi, iki değirmen, altı bin yedi yüz elli beş zeytin ağacı akar olarak bulunurken iki medrese, bir kütüphane, bir mekteb ve bir de camii hayrat olarak bulunmaktaydı (AVGM 736, 27, 15). Cihanzâdeler tarafından kurulduğu bilinen ikinci vakıf Cihanzâde Abdülaziz Efendi Vakfı'dır. Bu vakıf 1755 yılında Aydın'da kurulmuştur. Bu vakfın akarları arasında altı mahzen, iki ev, bir dam, yedi fırın bunlardan ikisi ekmek fırını, iki ahır, yirmi dönüm meyve bahçesi, iki değirmen ve bir dükkân bulunurken hayratları arasında bir medrese, bir çeşme, iki camii ve bir sebil bulunuyordu (AVGM, 739, 101, 47). Bu iki vakıf dışında Cihanzâde ailesi tarafından Ümmühan Hanım tarafından 1786 yılında Güzelhisar'da hayır amacıyla kurulan Ümmühan Hanım Vakfı (AVGM 742,356,159) ve H.1215 yılında kurulan Ümmühan Hanım Para Vakfı (VGM 581-2, 469-441) da bulunmaktaydı. Bu vakıflar dışında Cihanzâdeler tarafından birçok hayır ve para vakfı daha kurulmuştur. Bu vakıfların adları, nerede kuruldukları ve nitelikleri aşağıdaki tablo da yer almaktadır (Gümüş, 2022, ss. 46-67).

Vakıf Adı	Kurulduğu Tarih	Niteliği	K. Yer	Kaynak
Atike Hanım Vakfı	25 Cemaziyülahır 1202 2 Nisan 1788	Hayrat	Güzelhisar Aydın	AVGM 578, 272, 95.
Atike Hanım Para Vakfı	3 Muharrem 1205 12 Eylül 1790	Para	Şam	VGM 578, 275, 96.
Zeynep Kadın Vakfı	Cemaziyülevvel 1208 Aralık 1793 / Ocak 1794	Hayrat	Muğla Dalaman Karahayıt Köyü	AVGM 607, 182-279.
Emetullah Hanım Vakfı	25 Zilhicce 1222 23 Şubat 1808	Hayrat	Güzelhisar	VGM, 608/2, 321-271.
Ümmü Gülsüm Vakfı	H. 1176 M.1762-1763	Hayrat	Güzelhisar Aydın	AVGM, 612, 24, 29.
Şerife Fatma Hanım Vakfı	5 Şaban 1201 23 Mayıs 1787	Hayrat	Güzelhisar Balyanbolu	AVGM, 579, 156-75.
Cihanzâde Mehmed Bey Vakfı	23 Ramazan 1223 12 Kasım 1808	Hayrat	Güzelhisar Aydın	AVGM, 583, 64, 50.
Cihanzâde Hüseyin Bey Vakfı	02 Cemaziyülahır 1201 22 Mart 1787	Hayrat	Güzelhisar Aydın	AVGM, 1988, 488.
Cihanzâde Mustafa Ağa Vakfı	Cemaziyülevvel 1259 Haziran / Temmuz 1843	Hayrat	Aydın	AVGM, 603, 120, 210.
Rabia Hanım ve İbrahim Bey Vakfı	H. 1299 M. 1881/1882	Hayrat	Güzelhisar Aydın	AVGM, 590, 149, 141.

Tablo 8. Cihanzâdeler Tarafından Kurulan Vakıflar.

Yukarıdaki tablo ve açıklamada görüldüğü üzere Batı Anadolu Bölgesi'nde Aydın ve çevresine yerleşmiş olan Türk aşiretlere mensup Cihanzâde ailesi tarafından birçok hayır ve para vakfı kurulmuştur. Kurulan bu vakıfların bünyesinde birçok medrese, cami, sebil, kütüphane vb. hayır kurumu yer almıştır.

2.1.1. Turgutoğullarının Kurduğu Vakıflar

Turgutoğullarının 12. yüzyılda Anadolu'ya gelip Konya, Akşehir ve Eskişehir çevresine yerleşmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Akşehir çevresindeki Turgut köyünün adı 1202 tarihli Altunaba vakfiyesinde zikredilmektedir (Turan, 2003, s. 227). Bu aşiretin lideri olan Turgut Bey, birçok kaynakta Türkmen askerlerin komutanı olarak gösterilmektedir (Şikâri,

2005, s. 108). Turgutoğulları, Karamanoğlu Beyliği, Memlûklü ve Safevi devletleriyle birlikte birçok kez Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele etmiş olmasına rağmen Konya çevresinde onlarca vakıf kurmuş ve birçok eser inşa etmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Turgutoğulları tarafından 1421-1493 yılları arasında vakfiyesi olan dokuz vakfın kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu vakıflardan üçü Pir Hüseyin Bey adına, ikisi Ahmet Bey adına, biri Ömer Bey adına, biri Hondi Hatun adına, biri Sultan Hatun adına ve biri de Erdoğdu Bey adınadır. Vakfiyesi bulunan bu vakıfların kuruluş tarihleri, adları ve kim tarafından kuruldukları aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Taşdelen, 2019, s. 50).

Tarih/ Yıl	Vakfın Adı	Vakfın Kurucusu
1421	Dediği Sultan Zaviye Vakfı	Pir Hüseyin Bey
1423	Câmii İlgin Vakfı	Pir Hüseyin Bey
1429	Kalenderiye Vakfı	Pir Hüseyin Bey
1424	Ömer Bey Zaviyesi Vakfı	Ömer Bey
1431	Ebu'l fazl/İplikçi Câmii Vakfı	Ahmed Bey bin Pir Hüseyin Bey
1448	Türbe-i Ahmed Bey Vakfı	Ahmed Bey bin Pir Hüseyin Bey
1459	Dâru'l-huffâz-ı Hondi Hatun Vakfı	Hondi Hatun binti Ahmed Bey
1446	Türbe-i Sultan Hatun Vakfı	Sultan Hatun binti Yusuf Şah Bey
1493	Câmi-i Selvi/Selvi Hisar Vakfı	Erdoğdu Bey bin Turgut Bey

Tablo 9. Turgutoğulları Tarafından Kurulan ve Vakfiyesi Olan Vakıflar.

Yukarıda vakfiyeleri bulunan vakıflar dışında yine Turgutoğulları tarafından kurulan fakat vakfiyesi bulunmayan yirmi üç vakıf daha mevcuttur. Bu vakıflara ait bilgilere Konya Şer'iyye Sicilleri, Karaman Vilâyet-i Vakıf Defterleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kayıtlardan ulaşılmaktadır. Vakfiyesi bulunmayan yirmi üç vakfın kuruluş tarihleri, adları ve kim tarafından kuruldukları aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Taşdelen, 2019, ss. 50-51).

Tarih/ Yıl	Vakfın Adı	Vakfın Kurucusu
-	Türbe ve Mescid Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
1408	Cami-i Saray-ini Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
1421	Dediği Sultan Zaviye Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
-	Zaviye ve Çeşme Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
1423	Cami-i İlgin Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
-	Türbe-i Turgutoğlu Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
1429	Kalenderiye Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
-	Dâru'l-huffâz Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
-	Zaviye-i Dediği Sultan Vakfı	Pir Hüseyin Bey bin Emir Şah Bey
-	Türbe-i Ömer Bey Vakfı	Ömer Bey bin Hasan Bey
1424	Zaviye-i Ömer Bey Vakfı	Ömer Bey bin Hasan Bey
1448	Türbe-i Ahmed Bey Vakfı	Ahmed Bey bin Hüseyin Bey
-	Dâru'l-huffâz-ı Ahmed Bey	Ahmed Bey bin Hüseyin Bey
-	Hondi Hatun binti Hüseyin Bey Vakfı	Hondi Hatun binti Hüseyin Bey
-	Dâru'l-huffâz-ı Bağdad Hatun Vakfı	Bağdad Hatun binti Hüseyin Bey
1459	Dâru'l-huffâz-ı Hondi Hatun Vakfı	Hondi Hatun binti Ahmed Bey
1466	Dâru'l-huffâz-ı Hond Hatun Vakfı	Hondi Hatun binti Alâeddin Bey
-	Dâru'l-huffâz-ı Paşa Hondi Hatun Vakfı	Paşa Hondi Hatun binti Ömer Bey
1446	Türbe-i Sultan Hatun binti Yusuf Şah Bey	Sultan Hatun binti Yusuf Şah Bey
-	Dâru'l-huffâz-ı Nefise Hatun Vakfı	Nefise Hatun binti Yusuf Şah Bey
-	Türbe-i Nefise Hatun Vakfı	Nefise Hatun binti Yusuf Şah Bey

-	Câmi-i Mustafa Bey bin Pir Hasan Bey Vakfı	Alâ'îye Beyi Mustafa Bey bin Hasan/Hüseyin Bey
-	Türbe-i Rüstem Bey Vakfı	Rüstem Bey

Tablo 3. Turgutoğulları Tarafından Kurulan ve Vakfiyesi Bulunmayan Vakıflar.

Tablo 2 ve Tablo 3'te de görüldüğü üzere Turgutoğulları tarafından otuz iki vakıf kurulmuştur. Bu vakıflar sadece erkekler tarafından değil aynı zamanda kadınlar tarafından da kurulmuştur. Nitekim tablolar dikkatlice incelendiğinde 8 kadının ve 7 erkeğin vakıf tahsis ettiği görülmektedir.

2.1.2. Ramazanoğullarının Kurduğu Vakıflar

1352-1608 yılları arasında Çukurova Bölgesi'ne hâkim olan Ramazanoğulları Beyliği, adını hanedanın kurucusu olan Ramazan Bey'den almıştır. Ramazan Bey ve oğlu İbrahim Bey, Ceyhan ve Seyhan ırmakları arasını yurt tutmuşlardır. Zamanla Adana, Tarsus ve Sis başta olmak üzere Çukurova'nın büyük bir bölümünü kontrolleri altına aldılar. 1519 yılına ait tahrirde Adana'da Ramazanoğulları tarafından kurulmuş iki vakfın kaydı yer almaktadır. Bunlardan birincisi *Vakf-ı Câmi ve Mederese-i Merhum Halil Beg bin Ramazan*, ikincisi de *Vakf-ı Zaviye-i Cebelü'n-Nur* adlı vakıflardır. Dolayısıyla kayıtlara geçen ilk vakıf, Ramazanoğlu Halil Bey Vakfı olmuştur. 1539 yılında Piri Mehmet Paşa, kendisi ve babası adına kurulmuş vakıfları "*Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa bin Halil Bey Vakfı*" adıyla birleştirmiştir (Alkan, 2017, ss. 369-371). Bu vakıfların gelirleri arasında Adana sancağı dâhilinde en az yirmi bir arsa, yirmi ev, otuz dört bostan, elli dokuz değirmen, dört fırın, üç tuzla, yüz kırk yedi dükkân, beş han, on bir hamam, dört peyk, üç yüz sofa, on yedi mezra, beş köy, on iki sulama kanalı, birçok ahır, ambar, arsa, havuz, kuyu ve çeşme bulunmaktaydı. Ayrıca Tarsus, Kars-ı Meraş, Sis ve Niğde sancaklarında da bu vakıflara ait gelirlerinin olduğu bilinmektedir (Alkan, 2008, s. 23).

2.1.3. Rişvanlıların Kurduğu Vakıf: Rişvanzâde Ömer Paşa Vakfı

Türkmen taifesinden olan bu aşiretin Ankara, Antep, Birecik, Bozok, Halep, Halep sancağının Nizip kazası, Kastamonu sancağının Tosya kazası, Kırşehir, Malatya sancağının Hısn-ı Mansur ve Behisni kazaları, Malatya, Maraş, Rakka, Sivas, Siverek ve Urfa çevresinde yaşadığı ifade edilmektedir (Türkay, 2012, s. 125).

Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında görev yapmış olan Ömer Paşa, Rişvan Aşireti'ne mensuptur. Ömer Paşa, 18. yüzyılın ikinci yarısında Maraş valiliği ve Malatya mutasarrıflığı yapmıştır (Söylemez, 2007, s. 265). Ömer Paşa'nın biri Malatya diğeri de Behisni olmak üzere iki konağı bulunmaktaydı. Ömer Paşa'nın görev yaptığı Malatya dışında Behisni'de de bir konak yaptırması (Söylemez, 2011, s. 193) onun Behisni'ye olan ilgisini göstermekteydi. Bu durumun somut göstergelerinden biri de Behisni'de vakıf eserleri yaptırmış olmasıdır. Ömer Paşa, 1786 yılında oğlu Mehmet Bey adına Behisni'deki Kâhta mahallesinde bir camii ve on bir odalı medrese inşa

ettirmiştir. Bu cami ve medresenin masraflarını karşılaması amacıyla da on bir adet dükkân vakfetmiştir. Ayrıca vakıf yönetiminde görev alan mütevelliler, camide görev yapan imam, hatip ve müezzin ile medresede görev yapan müderris gibi bazı görevlilerin maaşları da bu dükkânlardan gelen akarla karşılanmıştır. Ömer Paşa'nın 1791 yılında ölümünden sonra vakfın istismar edildiği, gelir-gider hesaplarının düzgün tutulmadığı anlaşılmaktadır (Söylemez, 2013, ss. 87-98).

2.1.4. Şeyhanlıların Kurduğu Vakıf: Şeyh Müslüm Vakfı

Urfa sancağının Suruç kazası sınırları içinde kalan Şeyh Müslüm Vakfı'nı Şeyhanlı Aşireti'ne mensup fertlerin kurduğu düşünülmektedir. Bu durumun en somut göstergesi 1551 tarihli Birecik Sancağı Kanunnamesininin 16. maddesindeki "*Cemâ'at-ı Şeyhân-ı Abbâsiyân tabi-i m.*" ifadesidir. Bu vakfın Şeyh Müslüm köyünde bir camii, zaviye ve tekke inşa ettiği ve buralarda öğrenci yetiştirildiği bilinmektedir (Üner, 2012, s. 153).

2.2. Aşiretlerin Bağlı Oldukları Vakıflar

19. yüzyılda aşiretlerin büyük çoğunluğu konargöçerdi. Osmanlı Devleti, konargöçer olan aşiretleri yerleşik hayata geçirmek ve onları belli bir vergi dairesi içine alarak hem gelirlerini artırmak istemiş hem de aşiretlerin yaşadığı bölgeler de asayişini temin etmeye çalışmıştır. Yerleşik hayata geçen aşiretlerin bir kısmı vakıf arazilerine yerleştirilmiştir. Vakıf arazilerine yerleştirilen aşiretler, vakıf arazilerini ekip biçmişlerdir. 19. yüzyılda vakıf arazilerine yerleştirilen aşiretler, bu aşiretlerin bağlı bulunduğu vakıflar ve yaşadıkları yerler aşağıdaki tablo da verilmiştir.

	Aşiret Adı	Aşiretin Yerleştiği Yer	Bağlı Olduğu Vakıf	Kaynak
1	Halep sancağındaki Şeyhül-Cedid ve Tevabii Hassı Mukataası arazisine iskân edilen aşiretler	Kara Murat Mevkii	Veziri Azam Hasan Paşa Vakfı	BOA, AE. SAMD. III 161/15748; H.18.06.1138
2	Yeni il ve Halep Türkmen Aşiretleri ve Ankara'daki Pertek Aşireti	Yeni il, Halep ve Ankara	Üsküdar'da Atik Valide Sultan Vakfı	BOA, AE. SMST. III 153/12006; H.29.12.1175
3	Rışvan Aşireti	Niğde'ye bağlı Arabsun	Sadrizam Silahdar Mehmed Paşa Vakfı	BOA, C. EV.182/9096; H.29.05.1233
4	Sancaklı aşireti	Saruhan sancağının Nif kazası	Bozköy Camii Vakfı	BOA, EV. BRT. 226/22; H.25.06.1286
5	Türkmen Aşireti	Kengırı (Çankırı)	Hatuniye Vakfı	BOA, C. EV. 267/13602; H.23.11.1155
6	Sarıllı Aşireti	Arabsun (Gülşehir)	Sadrizam Silahdar Mehmed Paşa Vakfı	BOA, C. ML. 338/13855; H.25.03.1233

7	Yeni il ve Halep Türkmen Aşiretleri ve Boynuyogunlu Aşireti	Yeni-il, Halep	Üsküdar'da Atik Valide Sultan Vakfı	BOA, MFB 370; Tarihsiz.
8	Reyhanlı Aşireti	Amik Ovası	-	BOA, A.} MKT. MHM. 10/95; H.21.03.1265
9	Boynuinceli Aşireti	Nevşehir	-	BOA, C. ML. 177/7524; H.29.01.1142
10	Sincanlı Aşireti	Urfa'nın Kabahaydar nahiyesi	Sülale-i Tahire-i Zeynelabidin Vakfı	BOA, ŞD. 2887/11; H.08.04.1293
11	Milli Aşireti	Zor sancağı Viranşehir civarı	Eyyüb en-Nebi Vakfı	BOA, ŞD. 3221/41; H.28.12.1292
12	Milli Aşireti	Çemişgezek kazası	Şeyh Hüsameddin Vakfı	Diyarbakır Ahkâm Defteri 2,3-1. Zilhicce 1167, s.6.

Tablo 4. Aşiretlerin Bağlı Oldukları Vakıflar

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere vakıf arazilerine Pertek, Rişvan, Sancaklı, Türkmen, Sarılı, Reyhanlı, Boynuinceli, Sincanlı, Milli, Halep ve Yeni-il Türkmenleri gibi konargöçer aşiretler yerleştirilmiştir. Vakıf arazilerine bu aşiretlerin kaç hane ile iskân edildiği hakkında arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Maraş'ta bulunan Bekdik Aşireti'nin de Bektutiye Vakfı'na bağlı olduğu bilinmektedir. Bekdik Aşireti'ne mensup haneler kendi rızalarıyla vergilerini Bektutiye Vakfı'na vermeyi talep etmişlerdir. Bu durum aşiret mensuplarının vakıf statüsünden yararlanmak istemeleriyle ilgilidir. Çünkü vakıf statüsünde olan aşiretlerden devlet memurları kanuna aykırı herhangi bir vergi talep edemezdi (Doğan, 2019, s. 33-34).

2.3. Vakıf Arazilerinin İşletme Hakkının Aşiretlere Verilmesi

Bazı dönemlerde vakıf arazileri işletilmesi amacıyla belli bir süreliğine aşiretlere verilmiştir. Bu duruma Amik ovasındaki vakıf çiftliğinin Reyhanlı Aşireti'ne yedi yıllığına ihale ile verilmesi örnek gösterilebilir. 14 Şubat 1849 tarihinde Reyhanlı Aşireti reisi ve kaymakamı olan Ahmet Bey'e Amik ovasındaki çiftlik arazilerini işletme hakkı yıllık kırk bin kuruş bedelle yedi yıllığına verilmiştir. Ayrıca ihalede aşiret mensuplarının çiftliğe yerleşmesi ve çiftlik işleriyle ilgilenmeleri istenmiştir. Bu ihaledeki maddeler doğrultusunda çiftliğin işlerini takip etmesi amacıyla aylık yedi yüz elli kuruş maaşla bir memur ve bir de iki yüz elli kuruş maaşla bir yazıcı çiftlikte çalıştırılmıştır. Bu memur ve yazıcının maaşları aşiret reisi Ahmet Bey tarafından ödenmiştir (BOA, A.} MKT. MHM. 10/95).

Urfa sancağı sınırları içindeki Kabahaydar nahiyesinde yaşayan Sincan Aşireti'ne de işletilmesi amacıyla bazı vakıf arazileri verilmiştir. 30 Temmuz 1876 tarihli arşiv belgesinde Kabahaydar'da bulunan Zeynelâbidîn Vâkıf arazilerinin ekim ve bakım işlerinin Sincanlı Aşireti'nden ve Sülâle-i Tâhire-i Zeynelâbidin'den Seyyid Hâfız Mehmet Efendi'ye verildiği ve bu kişiyle aşiretinin vakıf arazilerinin işlerine yetişemediği için vakıf arazilerinin gelirlerine yönelik bazı isteklerde bulunduğu belirtilmiştir (BOA, ŞD. 2887/11).

Boynuinceli Aşireti'ne mensup bir miktar hane de Nevşehir'deki vakıf arazilerine yerleştirilmiştir. Nevşehir'e iskân edilen bazı Boynuinceli mensupları mal-ı miri ve diğer vergilerden muaf olduklarını gerekçe göstererek ödemeleri gereken meblağları ödememişlerdir. Bu durum üzerine idareciler vergi ödemek istemeyen Boynuinceli mensuplarının uyarılmasını ve vergilerini ödememekte ısrar edenlerin cezalandırılmasını istemişlerdir (BOA, C. ML. 177/7524).

2.4. Aşiretlerin Vakıf Mallarına Verdikleri Zararlar

Konargöçer aşiretler bazen kışlak ve yaylaklarına giderken yerleşiklerin veya vakıfların ekili tarlalarına zarar vermiş, bazen yerleşim birimlerini yağmalamış bazen de vakıf mallarını gasp etmişlerdir. Aşiretlerin bu gasp ve yağmaları mahalli ve merkezi idareciler tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Örneğin, 25 Ocak 1876 tarihli arşiv belgesinde Milli Aşireti ağalarından Salih ve ona bağlı kişilerin Zor sancağı dâhilindeki Viranşehir civarında yer alan Eyyüb en-Nebi hazretlerinin türbesine bağlı vakıf arazisinde ekili mahsule zarar verdiği belirtilmektedir. Bu belgede vakıf arazilerinde ekili mahsule zarar veren Milli mensuplarının yakalanması ve bölgede bu gibi faaliyetlerin önlenmesi adına tedbirlerin alınması istenmiştir (BOA, ŞD. 3221/41).

1801 yılında Urfa sancağına bağlı Birecik kazası yakınlarında Mekke'ye gidip gelen hacıların konakladığı Mehmed Ağa Vakfı'na ait bir hana El-Aziz Aşireti'ne mensup 212 kişi saldırmıştır. Bu saldırı sırasında aşiret mensupları tarafından vakfa ve hacılara ait birçok mal gasp edilmiştir (Öğüt, 2008, s. 115).

19 Temmuz 1863 tarihli olup Bağdat valisine gönderilen belgede Hemvend Aşireti eşkıyası tarafından gerçekleştirilen gasp sırasında birçok kişinin yaralandığı ve bazı kişilerin öldüğü belirtilmektedir. Ayrıca bu gasp sırasında Hemvend eşkıyasının altı bin kuruş vakıf hasılatını da gasp ettiği ifade edilmektedir. Gasp edilen bu vakıf hasılatının geri alınması ve suçluların yakalanarak cezalandırılması istenmiştir (BOA, A.} MKT. MHM. 270/28). Yine Şehr-i Zor'dan Haremeyn-i Şerifeyn tercümanı Hasan Efendi'ye 23 Kasım 1860 tarihinde gönderilen belgede Süleymaniye'deki vakıflardan toplanan paraları taşıyan bir vergi müdürünün bölgede yaşayan Araplar ve aşiretler tarafından soyulduğu belirtilmektedir (BOA, A.} M. 23/93).

Mardin mutasarrıfından Dâhiliye Nezareti'ne 1 Temmuz 1899 tarihinde gönderilen yazıda Mardin'deki Deyr-i Zaferan Manastırı

Vakfı'na ait hayvanların Hamidiye 46. Alayına mensup Milli Aşireti reisi Binbaşı Yusuf Ağa'nın biraderi Yüzbaşı İsa Kado Ağa tarafından gasp edildiği belirtilmiştir. Bu durum arşiv belgesinde “*Mardin’e bir buçuk saat mesafeye vaki Deyrülzaferan Manastırı civarına rekzi hiyam eden kırk altıncı Hamidiye alayına mensup Milli Aşireti reisi bin başı Yusuf Ağa’nın biraderi Yüzbaşı İsa Kado Ağa manastıra mezkûr ve kaza olan Beyazıt kariyesi ahalisine otuz bir re’s çift hayvanatı sürüp götürdüğü...*” şeklinde ifade edilmiştir. Gasp edilen bu hayvanlar Milli Aşireti ağası Kado Ağa’dan geri alınarak adı geçen Deyr-i Zaferan Manastırı Vakfı’na iade edilmiştir (BOA, DH. TMIK. M.72/31).

21 Şubat 1726 tarihli belgede Veziriazam Hasan Paşa'nın Kara Murat mevkiinde bina eylediği palank¹, cami ve imarete vakfeylediği Halep sancağındaki Şeyhül-Cedid ve Tevabii Hassı Mukataası arazisine iskân edilen aşiretlerin vergilerini vermeyerek vakfı zarara uğrattıkları ve bu aşiretlerin vergilerini vakfa vermeleri gerektiği belirtilmektedir (BOA, AE. SAMD. III 161/15748).

Aşiretler bazen bağlı oldukları vakfa vergi ödemek istememişlerse de sonradan yapılan uyarılar neticesinde vergilerini ödemişlerdir. Bu durumda idareciler tarafından ilgililere gerekli uyarılar yapılmış ve aşiret mensuplarının rencide edilmemesi istenmiştir. Örneğin, 1817-1818 yıllarında Niğde'ye bağlı Arabsun'da Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa Vakfı reayasından ve Rışvan Aşireti'ne mensup olan şahıslar ilk başta vergilerini ödemek istememişse de sonradan yapılan uyarılar neticesinde vergilerini ödemişlerdir. Bu şahısların vergilerini ödemeleri üzerine aşiret beyi tarafından rencide edilmemeleri istenmiştir (BOA, C. EV. 182/9096).

3. SONUÇ

İlk olarak hangi tarihte ve kim tarafından kurulduğu bilinmeyen vakıflar, insanlar arasında yardımlaşmayı ve dayanışmayı artırma amacıyla kurulmuştur. Tarih boyunca farklı isimlerle varlığını devam ettiren bu kurumlar Osmanlı Devleti'nde de ekonomik, toplumsal ve dini anlamda birçok faaliyetin yapılmasına ortam hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nde padişahlar, devlet adamları ve zenginler tarafından kurulan vakıflar aracılığıyla yurdun dört bir yanına birçok hizmet götürülmüş ve halkın ihtiyaçları bu kurumlar aracılığıyla karşılanmıştır.

Mekke ve Medine gibi önemli şehirleri bünyesinde barındıran Haremeyn-i Şerifeyn bölgesi İslam devletleri ve Müslümanlar için oldukça önemlidir. Osmanlı padişahları ve ileri gelenleri de Haremeyn-i Şerifeyn'e birçok hizmet götürmüş ve bu hizmetlerin uzun süreli olması için vakıflar kurmuşlardır. Kurulan Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarına aşiretlerinde katkıda bulunduğu bilinmektedir. Örneğin, Urfa'da Suriçi semtinde Haremeyn'e

¹ Toprak veya ahşaptan yapılan küçük kaleye verilen addır.

vakfedilmiş mülkler arasında Milli Aşireti'ne mensup Ali'ye ait bir hane de yer almaktadır.

Aşiretlerin mali destek sunduğu vakıflar olduğu gibi bizzat kuruluşlarında etkili oldukları vakıflar da mevcuttur. Bu duruma Urfa sancağının Suruç kazası sınırları içinde yaşayan Şeyhanlı Aşireti'nin kurduğu Şeyh Müslüm Vakfı örnek gösterilebilir. Ayrıca, Aydın ve çevresinde yaşayıp Türk aşiretlerinden olan Cihanzâdelerin kurduğu vakıflar; Konya ve Akşehir çevresinde yaşayıp Türkmen aşiretlerinden olan Turgutoğullarının kurduğu vakıflar; Adana çevresinde yaşayıp Türkmen olan Ramazanoğullarının kurduğu vakıflar ve Rışvan Aşireti'ne mensup olup Besni çevresinde Rışvanzâde Ömer Paşa'nın kurduğu vakıf örnek gösterilebilir.

Bazı dönemlerde vakıf arazileri işletilmesi amacıyla belli bir süreliğine aşiretlere verilmiştir. Bu duruma Amik ovasındaki vakıf çiftliğinin Reyhanlı Aşireti'ne yedi yıllığına ihale ile verilmesi ve Urfa sancağı sınırları içindeki Kabahaydar nahiyesinde yaşayan Sincan Aşireti'ne işletilmesi amacıyla bazı vakıf arazilerinin verilmesi örnek gösterilebilir.

19. yüzyılda aşiret ve cemaatlerin ekseriyeti konargöçerdir. Bu konargöçerler bazen kışlak ve yaylaklarına giderken yerleşiklerin veya vakıfların ekli tarlalarına zarar vermiş, bazen yerleşim birimlerini yağmalamış bazen de vakıf mallarını gasp etmişlerdir. Vakıf mallarını gasp eden aşiretlere Milli, El-Aziz ve Hemvend aşiretlerinin eşkıya grupları örnek gösterilebilir.

Osmanlı'da idareciler, gayrimüslim halkın kurduğu vakıfların mallarını da aşiret eşkıyasına karşı korumuşlardır. Mardin'deki Deyr-i Zaferan Manastırı Vakfı'na ait hayvanların Milli Aşireti'ne mensup kişiler tarafından gasp edilmesi üzerine idareciler olaya müdahale etmiş ve aşiret mensuplarının gasp ettiği hayvanları geri alıp Deyr-i Zaferan Manastırı Vakfı'na iade etmiştir.

ŞANDA, M. N.

EDEBİYAT FAKÜLTESİ (2023)

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarın/Yazarların herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Alkan, M. (2008). Türkiye’de Vakıfların İntifa’ Hakkı: Adana Örneği, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII, (2), 23.
- Alkan, M. (2017). *Ramazanoğlu Vakıfları: Bir Dış Analiz*, Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-III: Ramazanoğulları Beyliği, Konya, Türkiye.
- Arel, A. (1993). *Aydın ve Yöresinde Bir Ayan Ailesi ve Mimarlık; Cihanoğulları*, Osmanlı’dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- AVGM, 1988 numaralı defterin, 488. Sayfasında kayıtlı “Cihanzade Hüseyin Bey Bin Mustafa Bey Vakfı” 1201 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 578 Numaralı defterin, 272 sayfası, 95 sırasında kayıtlı “Cihanzade Abdülaziz Efendi Halilesi El-Hacce Atike Hanım Binti Abdullah” 1202/1788 tarihli vakfiyesi. VGM, 578 Numaralı defterin, 275 sayfası, 96 sırasında kayıtlı 1205/1790 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 579 Numaralı defterin, 156/75 sayfa sırasında kayıtlı “Şerife Fatma Hanım binti’l-merhum Hamzabalizade es-seyid el-hac Hüseyin Bey” 1201/1787 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 583 numaralı defterin, 64. Sayfası, 50 sırasında kayıtlı “Mustafa oğlu dergâhı âli kapıcı başlarından Cihanzade Mehmed bey Vakfı” 23 Ramazan 1223 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 590 numaralı 149. Defterin 141. Sırasında kayıtlı İbrahim Beyoğlu Hacı İbrahim Bey’in 1299 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 603 numaralı defterin, 120. Sayfası, 210. Sırasında kayıtlı “Es-seyid Mustafa Ağa İbn Merhum İbrahim Vakfı” 1259/1834 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 607 Numaralı defterin, 182/279 sayfa sırasında kayıtlı “Zeyneb Kadın Binti Cihanzade Abdülaziz Efendi” 1208/1793 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 612 Numaralı defterin, 24. Sayfası, 29. Sırasında kayıtlı “Cihanzade Abdülaziz kızı Ümmügülsüm Hanım vakfı” 1176-1342/1762-1923 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 736 Numaralı defterin 27. Sahife, 15. Sırasında kayıtlı “Hacı Mehmet oğlu Cihanzade Hacı Mehmet Ağa” Evali Zilhicce 1149/1737 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 739 Numaralı Defterin 101. Sayfası 47. sırasında kayıtlı “Mehmet Ağa oğlu Cihanzade Hacı Abdülaziz Efendi Vakfı” 1168/1755 tarihli vakfiyesi.
- AVGM, 742 Numaralı defterin 356. Sayfası ve 159. Sırasında kayıtlı “Cihanzade Abdülaziz Efendi Ümmü veledi muhallefesi hacce Ümmühan Kadın Vakfı” 1200/1786 tarihli vakfiyesi.

- Berki, Ş. (1969). Vakfın Mahiyeti. *Vakıflar Dergisi*, (VIII), 1-7.
- Beyaztaş, M. (2016). *İslâm Hukukunda Vakıfların Tağyîri ve İstibdâli*. [Yayınlanmamış doktora tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Bilmen, Ö. N. (2013). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*. (C. IV). Ravza Yayınları.
- BOA, A.} M. 23/93; H.09.05.1277 – M. 23 Kasım 1860.
- BOA, A.} MKT. MHM. 270/28; H.02.02.1280 – M. 19 Temmuz 1863.
- BOA, A.} MKT. MHM. 10/95; H.21.03.1265 – M. 14 Şubat 1849.
- BOA, AE. SAMD. III 161/15748; H.18.06.1138 – M. 21 Şubat 1726.
- BOA, AE. SMST. III 153/12006; H.29.12.1175 – M. 30 Temmuz 1859.
- BOA, C. EV. 182/9096; H.29.05.1233 – M. 6 Nisan 1818.
- BOA, C. EV. 267/13602; H.23.11.1155 – M. 19 Ocak 1743.
- BOA, C. ML. 177/7524; H.29.01.1142 – M. 24 Ağustos 1729.
- BOA, C. ML. 338/13855; H.25.03.1233 – M. 2 Şubat 1818.
- BOA, DH. TMIK. M.72/31; H.21.02.1317 – M. 1 Temmuz 1899.
- BOA, EV. BRT. 226/22; H.25.06.1286 – M. 2 Ekim 1869.
- BOA, MFB 370; Tarihsiz.
- BOA, ŞD. 2887/11; H.08.04.1293 – M. 3 Mayıs 1876.
- BOA, ŞD. 3221/41; H.28.12.1292 – M. 25 Ocak 1876.
- Çiftçi, C. (2004). 18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (36), 79-80.
- Doğan, M. (2019). 3525 Numaralı Nüfus Defteri'ne Göre Cihanbeyli Aşireti ve Tâbi Aşiretlerin Sosyo-Ekonomik Yapısı, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Aksaray Üniversitesi.
- Gökbilgin, M. T. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gülsoy, U. (2012). *Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Günay, H. M. (2012). Vakıf, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.42, İstanbul: TDV Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *Aşiret*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köprülü, F. (1942). Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü. *Vakıflar Dergisi*, (2), 4-32.
- Köprülü, F. (2005). *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kunter, H. B. (1939). *Türk Vakıflar ve Vakfiyeleri*. Cumhuriyet Matbaası.
- Öğüt, T. (2008). 18-19.YY.'da Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul. İstanbul Üniversitesi.
- Söylemez, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Söylemez, F. (2011). Malatya Mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefatı, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (27), 165-194.
- Söylemez, F. (2013). Rişvanzade Ömer Paşa'nın Besni'deki Vakfı. *Vakıflar Dergisi*, (40), 87-98.
- Şahin, M. (1986). *Sosyal Değişmede Vakıfların Rolü*. *Istanbul Journal of Sociological Studies*. (21), 231- 247.
- Şemseddin Sâmî, (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. Yeditepe Yayınevi.
- Şikârî, (2005). *Karamannâme (Zamanın Kahramanı Karamanîler'in Tarihi)*, N. Sakaoğlu (Haz.). Karaman: Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayınları.
- Taşdelen, Ş. (2019). Vakfiyelere Göre Beylikler Dönemi Turgutoğulları, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Turan, O. (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turgut, B. (2013). Urfa Vakıfları (1850-1900). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Türkay, C. (2012). *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret Ve Cemaatlar*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Üner, M. E. (2012). Şeyh Müslüm Zâviyesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 153.

- VGM, 581/2 Numaralı defterin, 469 sayfası ve 441. sırasında kayıtlı “El-Hace Ümmühani Hanım Zevce-i Cihanzade El-Hac Abdülaziz Efendi” 1215/1800 tarihli vakfiyesi.
- VGM, 608/2 Numaralı defterin, 321 sayfası ve 271 sırasında kayıtlı “Müderrisin-i kiramdan merhum Cihanzade e-hac Abdülaziz Efendi’nin kerime-i muhteremeleri Emetullah Hanım” 1222/1807 tarihli vakfiyesi.
- Yediyıldız, B. (1988). Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri. *Vakıflar Dergisi*, (20), 403-408.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2012). *Vakıf. DİA*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yüksel, H. (1998). Osmanlı Siyasi ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683). Türk Tarih Kurumu Yayınları.